

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o'g'li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижини модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165
22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узоқ муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209

27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O‘zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To‘laev Safarmurod Boymuhammad o‘g‘li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o‘g‘li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o‘g‘li	O‘zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O‘zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo‘shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o‘lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314
41.	Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich	To‘qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo‘yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O‘lmasxo‘jayev Zoirxo‘ja Abbos o‘g‘li	Ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma’lumotlari asosida o‘rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon	Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
47.	Xushvaqov Islombek Muxammadi o‘g‘li	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
48.	Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi	Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
49.	Ziyodullayev Dilshod Sherzodovich, Sharapova Mashxura Azadovna	O‘zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o‘sishga ta’siri	399
50.	Гозиев Рзоиддин Чулпон угли, Ким Дмитрий Игнатьевич	Перестройка кадровой стратегии ритейла в эпоху цифровых технологий	406
51.	Qodirov Humoyun Tolibjon o‘g‘li	To‘qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasi	413
52.	Abdujabarova Mahmura Toshmuxamadvna	Korxona moliyaviy holatining tizimli tahlili	419
53.	Olimova Maftuna Komil qizi	Raqamli iqtisodiyot sharoitida kadrlar bozori talab va taklifi nomutanosibligini statistik baholash	429

54.	Маматова Рўзимурод кизи	Эленур	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш механизмини такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари	441
55.	Xodjaniyazov Yuldashevich	Shohruh	Hududiy farovonlik indeksini prognozlash: Holt modeli va qiyosiy ekonometrik baholash	450
56.	Maxmasaidova Ubaydulla qizi	Muslima	Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligini excel dasturi yordamida tahlil qilish	458
57.	Юсупов А.Т.		Илмий-технологик ва иқтисодий хавфсизлик тизимида олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (методологик, услубий ва амалий жиҳатлари)	470
58.	Shirinov Abduxalilovich	Uchqun	Ichki segmentar hisobotning tarkibi, ko'rsatkichlari va shakllarini takomillashtirish	481
59.	Шахабудинова Зиятходжаевна	Муаттар	Институционально-регуляторные условия формирования цифровой модели оценки кредитоспособности заемщиков	489
60.	Kilichev Akramovich	Alisher	Mavsumiy mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar moliyaviy barqarorligini integral baholashning ikki blokli modeli (Entropiya vaznlari asosida)	496
61.	Fayazov Xasan Jaxongir ugli		Behavioral and psychological factors in ai use among 15-year-old students: learning and academic performance	504
62.	Urazbayeva Konisbayevna	Ilmira	Moliyaviy kontrolling tizimida mavjud muammolar va ularning aksiyadorlik jamiyati moliyaviy samaradorligiga ta'siri	511
63.	Ollokulova Mansurovna	Feruza	Milliy iqtisodiyotni transformatsiyalash sharoitida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	518
64.	Isamitdinova Rahimjanovna, Salim Sobirovich	Ra'no Togayev	Investitsiya loyihalari qiymati va muddati monitoringini o'zlashtirilgan qiymat usuli asosida takomillashtirish	525
65.	Alijonov Jamshid o'g'li	Alijon	Qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish	533
66.	Jafarova Marjona Jafarovna, Xusanova Dilorom Shavkatovna		O'zbekistonda inflatsiya darajasining pasayish sabablari	539
67.	Хайдаров Аскарбек		Ижтимоий суғурта тизимини такомиллаштиришнинг концептуал асослари	544

ИЖТИМОЙ СУГУРТА ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

Хайдаров Аскарбек

*иқтисодиёт бўйича фалсафа
фанлари доктори (PhD)*

“Молия” кафедраси доценти

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

E-mail: xaydarobasqar1970@gmail.com.

ORCID: 0009-0000-0801-5205

Аннотация. Ушбу мақолада ижтимоий сугурта тизимини такомиллаштиришнинг концептуал асослари ёритилган. Ижтимоий сугурта тизими йўналишлари келтирилган. Ўзбекистонда ижтимоий сугурта тизимини ташкил қилиш билан боғлиқ масалалар таҳлил қилинган ва тизимда учраётган муаммо ва камчиликлар ҳамда уларни ҳал этиш бўйича таклиф ва тавсиялар баён этилган.

Калит сўзлар: концептуал асослари, ижтимоий сугурта, ижтимоий ҳимоя, нафақа, пенсия суғуртаси, ижтимоий риск, камбағаллик, ижтимоий ёрдам.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

Хайдаров Аскарбек

доктор философии (PhD)

по экономическим наукам (PhD)

доцент кафедры “Финансы”

Ташкентский государственный

экономический университет

E-mail: xaydarobasqar1970@gmail.com.

ORCID: 0009-0000-0801-5205

Аннотация. В статье рассмотрены концептуальные основы совершенствования системы социального страхования. Исследованы основные направления развития системы социального страхования. Проанализированы вопросы, связанные с организацией и функционированием системы социального страхования в Узбекистане. Кроме того, выявлены существующие проблемы и недостатки в данной системе, а также представлены предложения и рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: концептуальные основы, социальное страхование, социальная защита, социальные пособия, пенсионное страхование, социальные риски, бедность, социальная помощь.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING THE SOCIAL INSURANCE SYSTEM

Khaydarov Askarbek

Doctor of Philosophy (PhD)

in Economic Associate Professor

Department of Finance

Tashkent State University of Economics

E-mail: xaydarobasqar1970@gmail.com.

ORCID: 0009-0000-0801-5205

Abstract. This article examines the conceptual foundations for improving the social

insurance system. It explores the main directions for the development of the social insurance system. The article also analyzes issues related to the organization and functioning of the social insurance system in Uzbekistan. Furthermore, it identifies existing problems and shortcomings within the system and presents proposals and recommendations for addressing them.

Keywords: *conceptual foundations, social insurance, social protection, social benefits, pension insurance, social risks, poverty, social assistance.*

Кириш

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (WHO) маълумотларига кўра, «дунё аҳолисининг бор-йўғи 45 фоизи ижтимоий ҳимоя тизими доирасидаги пулли тўловларнинг камида битта тури билан таъминланган, деярли 4 миллиард инсонлар ижтимоий ҳимоя тизими билан қамраб олинмаган»[1]. Таҳлил натижаларидан кўринадики, дунё аҳолисининг салмоқли қисми етарли даражада ижтимоий ҳимояланмаган, хусусан, «жами ишсизларнинг фақат 22 фоизи ишсизлик нафақасини, ногиронлиги бўлганларнинг атиги 28 фоизи ногиронлик нафақасини олади». Мазкур ҳолатлар аҳолини ижтимоий ҳимоялашда ижтимоий суғурта тизimini такомиллаштириш ва қамров даражасини кенгайтириб бориш долзарб аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади.

Республикада молия бозорини янада ривожлантириш, аҳолини сифатли молиявий хизматлар билан қамраб олиш кўламини кенгайтириш, суғурта ташкилотлари фаолиятини қўллаб-қувватлаш, шунингдек, ушбу соҳада истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари изчил амалга оширилмоқда.

Шу билан бирга ислохотларнинг ҳозирги босқичида иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлашга, аҳоли ҳаётининг сифати ва даражасини оширишга йўналтирилган молиявий хизматларни фаол ривожлантириш республикада суғурта бозорининг ролини кучайтиришни ва суғурта воситаларини, миллий суғурта бозорини янада ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш, суғурта хизматларининг талаб юқори бўлган янги турларини жорий этиш, истеъмолчиларнинг суғурта бозорига бўлган ишончини ошириш ва кенг қўллашни тақозо этмоқда.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда ижтимоий суғурта тизимида бир қатор ижобий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистонни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими халқаро ижтимоий таъминот стандартлари билан боғлиқ кўплаб асосий хусусиятларни ўз ичига олади: жумладан; ижтимоий ёрдам ва ижтимоий суғурта элементлари.

Аҳолига ижтимоий ёрдам кўрсатишнинг энг мақбул усулларида бири бу ижтимоий суғурта тизимидир.

Юртимизда аҳолини ижтимоий суғурта тизими орқали қамраб олиш даражаси 44 фоизни ташкил этиб, аҳолига турли ижтимоий ёрдамлар кўрсатиб келинмоқда.

2026 йилдан бошлаб Ўзбекистонда давлат ижтимоий суғурта тизими жорий этилди. Ушбу ислохотнинг асосий мақсади - фуқароларни касаллик, ҳомиладорлик, ишсизлик каби оғир ҳаётий вазиятларда даромадсиз қолиб кетишдан ҳимоялаш, ижтимоий адолатни таъминлаш ва камбағаллик хавфини камайтиришдир.

Янги тизим доирасида нафақалар эндиликда иш берувчи ҳисобидан эмас, балки Давлат ижтимоий суғурта жамғармаси орқали тўланади. Бу эса давлат ва хусусий секторда ишловчи барча фуқаролар учун тенг ижтимоий кафолатлар яратилишини англатади.

Жумладан;

- Ҳомиладорлик ва туғиш нафақаси - 2026 йил 1 январдан;
- Вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик (касаллик) нафақаси -2026 йил 1 июлдан;
- Ишдан бўшатиш нафақаси - 2030 йил 1 январдан ижтимоий нафақалар орқали ижтимоий ёрдамлар кўрсатиб келинмоқда [2].

Адабиётлар шарҳи

Дунёда ижтимоий суғурта тизimini ташкил этишнинг илмий-методологик, услубий

ва амалий асосларини такомиллаштириш бўйича, жумладан, мажбурий давлат ижтимоий суғурта соҳасидаги муносабатларни такомиллаштириш, давлат ижтимоий суғуртаси бўйича пулли тўловларни тайинлаш тартибини жорий этиш доимо долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Бу эса мазкур соҳада кўплаб тадқиқотлар олиб бориш кераклигини тақозо этади.

Ижтимоий бирдамлик таълимоти (“Беверидж” модели) Англия ижтимоий суғурта тизимининг концептуал асосига айланди. У.Беверидж томонидан ижтимоий соҳада давлатнинг ролини ошириш зарурлиги (оммавий ишсизликни бартараф этиш, давлат томонидан кўмак бериш тизимини ривожлантириш, аҳолининг барча қатламига бепул тиббий ёрдам кўрсатилишини кафолатловчи давлат соғлиқни сақлаш тизимини яратиш) тақлиф этилади (У.Беверидж) .

“Бисмарк” моделига мувофиқ ташкил этилган ижтимоий суғурта тизими фуқароларнинг иқтисодий фаолияти ва ижтимоий фаровонлигини уйғунлаштиришга асосланади. Пенсия ва ижтимоий нафақалар миқдори иш ҳақи ва суғурта тўловлари миқдорига ҳамда суғурта стажининг давомийлигига боғлиқ. (О.Бисмарк) [3].

Иқтисодчи олимлар Б.Хусанов, Ш.Ражабов, Ш.Хамдамов томонидан ижтимоий суғурта таъминотининг молиявий механизмини тартибга солишдаги муаммоларни бартараф этиш, нодавлат пенсия жамғармаларини шакллантириш ва инвестицион фаолликни ошириш бўйича илмий хулосалар шакллантирилган.

Проф. А.Ваҳобовнинг илмий ишларида Ўзбекистонда ижтимоий суғуртанинг назарий ва амалий жиҳатлари, ижтимоий суғурта тизимини ташкил этишнинг ҳуқуқий-институтционал асослари ва устивор йўналишлари тадқиқ этилган[4].

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот жараёнида илмий абстракциялаш, мантикий фикрлаш, қиёсий таҳлил, монографик тадқиқот, маълумотларни гуруҳлаш, таққослаш каби усулларидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Ўзбекистоннинг ҳозирги замон иқтисодиётида суғурта тизими стратегик аҳамият касб этмокда, бунинг боиси суғурта тизимининг давлат сиёсати даражасига кўтарилганлиги, суғурта бозорининг давлат бошқаруви идоралари (органлари) томонидан мамлакатнинг бозор инфратузилмасининг ажралмас қисмларидан бири сифатида кўриб чиқиладиганлигидадир.

Суғурта ташкилотлари мижозлари доирасининг кенгайиши тақдим этилаётган суғурта хизматларини мунтазам равишда такомиллаштириш ва уларнинг сифатини суғурта қилдирувчилар учун оширишни табиий равишда талаб қилади. Шуни ҳисобга олиб, суғурта ташкилотлари томонидан айниқса, тадбиркорлик фаолиятини, экспорт-импорт операцияларини суғурталаш, шу жумладан, суғуртанинг жамғарма турлари соҳасида замонавий суғурта хизматларини жорий қилиниши ва такомиллаштиришлари талаб қилинади.

Ижтимоий суғурта тизимини такомиллаштиришнинг концептуал асослари - бу аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш самарадорлигини ошириш, тизимнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш ва замонавий иқтисодий тенденцияларга (рақамлаштириш, норасмий бандлик) мослаштиришга қаратилган стратегик ёндашувлар тизимидир.

Қуйида Ўзбекистон Республикасида ушбу тизимни ислоҳ қилиш ва такомиллаштиришнинг энг муҳим концептуал йўналишлари келтирилган:

1. Норматив - ҳуқуқий базани модернизация қилиш

- Ягона ижтимоий кодекс: Ижтимоий суғурта ва таъминотга оид тарқоқ қонун ҳужжатларини бирлаштириш ҳамда тўғридан-тўғри амал қилувчи ягона ҳуқуқий базани яратиш.

- Халқаро стандартлар: Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ)нинг ижтимоий таъминотнинг минимал нормалари тўғрисидаги конвенциялари тамойилларини миллий қонунчиликка имплементация қилиш.

2. Молиявий барқарорлик ва кўп босқичли тизимга ўтиш

- Уч босқичли модел:

1. *Базавий босқич*: Давлат бюджети ҳисобидан барча учун кафолатланган минимал ижтимоий тўловлар.

2. *Мажбурий суғурта босқич*: Иш берувчи ва ходимнинг бадалларига асосланган, иш ҳақи ҳажмига мутаносиб тўловлар.

3. *Ихтиёрий босқич*: Қўшимча хусусий ёки жамғариб бориладиган суғурта дастурлари.

- Диверсификацион молиялаштириш: Ижтимоий суғурта жамғармалари тушумларини нафақат иш ҳақиға солинадиган солиқлар, балки инвестициявий даромадлар ҳисобидан ҳам кенгайтириш.

3. Рақамлаштириш ва соддалаштириш (Проактив хизматлар)

- Ягона электрон платформа: Барча суғурта жамғармалари ва ижтимоий тўловларни ягона рақамли тизимга (масалан, "Ижтимоий ҳимоя ягона реестри") тўлиқ интеграция қилиш.

- Инсон омилини камайитириш: Ижтимоий нафақа ва тўловларни фуқаролардан ариза талаб қилмасдан, уларнинг ижтимоий мақоми ўзгариши билан автоматик (проактив) тарзда тайинлаш.

4. Қамров доирасини кенгайтириш

- Фозилий (норасмий) секторни легаллаштириш: Ўзини ўзи банд қилганлар, фрилансерлар ва мавсумий ишчиларни ижтимоий суғурта тизимиға жалб қилишнинг мосланувчан ва жозибадор механизмларини яратиш.

- Тартибларни соддалаштириш: Норасмий сектор вакиллари учун суғурта бадалларини тўлаш тизимини соддалаштириш ва рағбатлантирувчи имтиёзлар бериш.

5. Актуар ҳисоб-китоблар ва хавфларни бошқариш

- Узоқ муддатли прогнозлаш: Демографик ўзгаришлар (аҳолининг қариши) ва иқтисодий трендларни ҳисобға олган ҳолда суғурта жамғармаларининг камида 10-20 йиллик актуар моделларини ишлаб чиқиш.

- Резерв жамғармалари: Инфляция ва иқтисодий инқирозлар даврида тўловлар узлуксизлигини таъминловчи кафолатли резерв фондларини шакллантиришни тақоза этади[6].

Ижтимоий суғурта моделларининг жаҳон тажрибасини таҳлил қиладиган бўлсак; ижтимоий суғурта тизими замонавий жамиятнинг муҳим таркибий қисмларидан биридир.

Белгиланган вазифаларнинг барча ўхшашлиги билан ҳар бир мамлакатда ижтимоий суғуртанинг ривожланиши ўзига хос тарихий ноёб йўлини босиб ўтди. Давлат ҳукумати ижтимоий сиёсатни мамлакатнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва иқлим хусусиятларини ҳисобға олган ҳолда олиб боради. Хорижий малакатларда ижтимоий ҳимоя асосий 3 та модел хусусиятларига мослаб қурилган: Бисмарк (континентал, консерватив), Бевердж (англосаксон, либерал) модели ва хусусий-корпоратив (аралаш скандинавия) модели. [5].

Биз Скандинавия моделини таҳлил қиладиган бўлсак бу модел Швеция, Дания, Норвегия сингари шимолий мамлакатларда давлат ижтимоий сиёсатининг скандинавия моделидан фойдаланади.

Ушбу модел куйидаги хусусиятларга эга:

- ижтимоий эҳтиёжлар учун харажатларни амалға оширишда етакчи рол мамлакат ҳукуматга тегишли бўлиб, барча ижтимоий дастурлар давлат бюджетидан молиялаштирилади;

- ҳукумат ишсизликка қарши фаол кураш олиб боради, унинг олдини олиш барча зарур чораларни кўрмоқда;

- скандинавия модели аҳолининг турли қатламлари орасида ижтимоий қўллаб - кувватлаш учун шароитларнинг тенглиги билан тавсифланади;

- мамлакат аҳолиси учун турли хил ҳаётӣ вазиятларда турли хил ижтимоий кафолатлар беради.

Дунёда мавжуд мамлакатларнинг барчаси ўз аҳолисини ижтимоий ҳимоя қилиш учун ижтимоий суғурта тизимининг шаклланиши ва ривожланиш босқичларини турлича босиб ўтмоқда, лекин, ушбу тизимнинг ривожланишига қўйилган талаблари бир хиллиги билан уларнинг юзага келадиган муаммолари ва ҳал этиш ёндошувлари турли даражадалиги билан фарқланади.

Ижтимоий суғурта тизими бу давлатларнинг ижтимоий сиёсатида ажралмас қисм бўлиб қолади.

1-чизма.

Баъзи хорижий мамлакатларнинг ижтимоий таъминот механизми*

Давлатлар	Ижтимоий таъминот тизими	Суғурта ҳодисалари
Швеция	Товон пули харажатларининг аксарияти корхоналар томонидан амалга оширилади, маҳаллий ва марказий ҳокимият органлари ижтимоий тўловларни амалга оширишда иштирок этишади. Суғурталанган шахсларнинг суғурта бадаллари аҳамиятсиз.	- Вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик; - Ишнинг йўқотилиши; - Бола туғилиши ва тарбияси; - Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар; - Уй-жой учун харажатлар; - Таълим олиш харажатлари ва ҳ.к.
Германия	Иш ҳақининг йўқолиши билан боғлиқ тўлиқ ёки қисман тоvon пули тўлаш. Суғурта ҳодисалари учун тоvon пули давлат томонидан эмас, балки нотижорат компаниялар (ҳодимлар ва иш берувчилар томонидан бошқариладиган махсус тузилмалар) томонидан амалга оширилади.	- Вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик; - Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар; - Бола туғилиши ва тарбияси; - Даволаниш ҳамда қайта тикланиш ва ҳ.к.
Ирландия	Аҳоли яшаш минимумини таъминлашга эътибор қаратилади. Ижтимоий суғурта бюджети давлат бюджетига киритилган. Суғурта ҳодисаси натижасида давлат фуқароларга кафолатланган даромад билан таъминлаш мажбуриятини олади.	- Вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик
АҚШ	Ижтимоий таъминот мамлакат ёки давлат даражасида амалга ошириладиган ижтимоий суғурта дастурлари билан таъминланади. Ягона ижтимоий таъминот тизими мавжуд эмас. Ижтимоий суғурта ҳодимлар ва иш берувчиларнинг солиқлари ҳисобига шаклландиган суғурта фондлари ҳисобидан амалга оширилади.	- Бола туғилиши ва тарбияси
Хитой	Ижтимоий харажатлар давлат, корхоналар, қасаба уюшмалари, ҳодимлар томонидан амалга оширилади.	- Ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалар
Россия	Суғурта тўловлари (бир марталик ва ойлик) Россия Федерациясининг Ижтимоий суғурта жамғармаси томонидан амалга оширилади. Ишлаб чиқаришда шикастланиш ҳолатларида, масалан, етказилган маънавий зарар учун иш берувчи томонидан тоvon пули тўланади.	- Ҳомиладорлик ва туғиш

* Давронов Ш.З. (2022) Ўзбекистон Республикасида ижтимоий суғурта тизимини ташкил этишнинг методологик асосларини такомиллаштириш. Иқт. фан. док. (DSc) дисс. Автор. –Т.: Иқтисод-молия, -90 б.

Швед моделининг асосий хусусиятлари инсон ҳаётининг барча соҳаларида доимий ижтимоий ҳимоя ва 100 фоиз бандликка эришиш, камбағаллар ўртасидаги қарама-қаршилиқнинг йўқлиги, юқори сиёсий ва ижтимоий барқарорликдир.

Хулоса

Хулоса қиладиган бўлсак, барча ижтимоий суғурта моделларида ва юқорида кўрган барча давлатларимизда ижтимоий нафақаларнинг тўланиши асосий қисми даромадни йўқатган фуқароларнинг ижтимоий таъминлашга йўналтирилганлигини кўриш мумкин. Лекин бунда ҳамма тизимлар ўз характерли хусусиятларига эга.

Ижтимоий суғурта тизимини ташкил қилаётганда мамлакатдаги мавжуд иқтисодий вазиятни, халқнинг иқтисодий менталитетни инобатга олиш керак. Амалда қўлланилаётган молиявий-иқтисодий инфратузилманинг афзал томонларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Доклад о Целях в области устойчивого развития. (2019) Организация Объединенных Наций. НьюЙорк, 2019. С.
(<https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/TheSustainable-Development-Goals> Report-2019_Russian.pdf).
2. <https://www.google.com/search?q=Пенсия+тизимини+ислоҳ+қилиш&oq>
3. А.В.Вахобов, Ш.Х.Хажикаев, Б.Б.Бахтиёр, «Пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси». «Иқтисод-Молия» 2018
4. Вахобов А.В. ва бошқ. Пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси. Дарслик. – Тошкент: «Иқтисод-молия», 2018. – 400 б.
5. Турсунов Ж.П. «Ўзбекистонда пенсия таъминоти тизими барқарорлигини таъминлаш йўналишлари» мавзусида иқтисодиёт фанлари доктори (Doctor of Science) диссертацияси автореферати. Тошкент. 2023 йил. 81-бет
6. www.pfru.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси расмий веб сайти маълумотлари

